

ISLOM MOLIYASININI O‘ZBEKISTONDA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Keldiyorov Nodirbek Eshpulat o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi Bank moliya akademiyasi magistranti

O‘zbekistonda 2025-yilda islomiy moliya tizimini joriy etishga qaratilgan huquqiy islohotlar boshlandi. Sentabr oyida Oliy Majlisda ilk o‘qishda ko‘rib chiqilgan qonun loyihasi Islom moliyasi kontseptsiyalarini rasman tan oladi. Unga ko‘ra endilikda “islomiy bank”, “islomiy moliyaviy operatsiyalar” va “investitsiya depozitlari” singari tushunchalar qonunchilikda mustahkamlanadi. Loyihada to‘laonli islomiy bank ochish yoki an‘anaviy banklar tarkibida «islomiy darcha» tashkil etish uchun litsenziya joriy etilishi ko‘zda tutilgan

Shuningdek, Murabaha (narx-plus), Mudoraba (foyda taqsimlash), Musharaka (qo‘shma korxona), Wakala (vakillik) hamda Salam kabi Asl-islomiy moliya instrumentlaridan foydalanish huquqi beriladi.

Qonun loyihasida huquqiy cheklovlarni olib tashlash bilan birgalikda institutsional infratuzilma yaratilishi nazarda tutilgan. Abrorkhoja Turdaliyevning ta’kidlashicha, yangi normalar Shariatga muvofiq muvofiq bank operatsiyalari va maxsus soliq mexanizmini yo‘lga qo‘yishni talab qiladi.

Masalan, Markaziy bank va tijorat banklarida Islom moliyasi kengashlari tashkil etilishi, ularning vazifa va funksiyalari belgilanishi rejalashtirilgan.

Loyiha bilan banklarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri savdo-sotiq bilan shug‘ullanish, yuridik shaxs tashkil etish va kompaniyalarning ustav kapitalidagi ulushlarni sotib olishga ruxsat berilishi taklif etilmoqda

Bular orqali an‘anaviy banklarga qo‘yilgan cheklovlar kamaytiriladi, O‘zbekistonda islomiy moliya uchun to‘laonli qonuniy asos yaratiladi. Mazkur tashabbuslar davlat rahbarining islom moliyasini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish siyosatiga ham javob beradi; qonun loyihasi Malayziya, Turkiya, BAA va boshqa mamlakatlar tajribasini inobatga olgan holda ishlab chiqilmoqda.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda islomiy moliya instrumentlarini tatbiq etish uchun bir qator chora-tadbirlar amalga oshirildi. 2024-yil 27-iyulda Markaziy bankning 3536-son qarori bilan mikromoliya tashkilotlari uchun islomiy moliyalashtirish xizmatlarini ko‘rsatish tartibi tasdiqlandi

Ushbu qaror asosida mikromoliya tashkilotlari mijozlarni salam, mudaraba, musharaka, murobaha, istisna va ijara shartnomalari orqali moliyalashtirish imkoniga ega bo‘ldi.

Shu bilan birga, tijorat banklarida islomiy darcha ochish tashabbusi ilgari surilgan; bunga ko‘ra ayrim banklar tarkibida shariatga muvofiq faoliyat yurituvchi bo‘limlar tashkil etish bo‘yicha ishlar boshlandi

Hozirgi vaqtda hukumat ikki katta loyiha ustida ishlamoqda. Birinchisi – tijorat banklari o'rtasida Shariatga mos xizmatlarni yo'lga qo'yuvchi "islomiy darchalar" ochish, ikkinchisi – Moliya vazirligida ishlab chiqilayotgan islomiy obligatsiyalar (sukuk) chiqarish to'g'risidagi qonun loyihasi.

Bu ikki tashabbus tasdiqlansa, islomiy moliya bozorining rivojiga katta turtki beriladi va soha boshqa instrumentlarini (masalan, islomiy ipoteka yoki avtomobillarni mollashtirish) keng joriy etishga yo'l ochiladi. Shu bilan birga, O'zbekiston xalqaro tajriba asosida murabaha-kredit, ijara-leasing kabi mahsulotlarni ishlab chiqishga tayyorlanmoqda. Yaqinda o'tkazilgan anjumanlar va mutaxassislar fikr-mulohazalariga ko'ra, bu kredit va sug'urta mahsulotlari "foizsiz" shartlarda taqdim etilishi ko'rib chiqilmoqda. Umuman olganda, so'nggi yillarda islomiy moliyaviy xizmatlarni joriy etish borasida Markaziy bank va tijorat banklari orasida qo'shimcha siyosat va mahsulot ishlab chiqish ishlari davom etmoqda.

Tahlillar va so'rovlar ko'rsatadiki, O'zbekistonda islomiy moliyaviy xizmatlarga katta talab mavjud. BMT Taraqqiyot dasturi o'tkazgan so'rovga ko'ra, aholining 68 foizi va tadbirkorlarning 60 foizi diniy e'tiqodi sababli an'anaviy bank xizmatlaridan foydalanishni xohlamaydi. Shunga mos ravishda, mahalliy tadqiqotlar aniqladi: agar islomiy moliya muassasalari ochilsa, tadbirkorlarning 61 foizi va aholining 75 foizi bu xizmatlardan foydalanishga tayyorligini bildirgan. Boshqa o'rganishlarda ham shuni ko'rsatdiki, aholining katta qismi (taxminan 85 foizi) O'zbekistonda islomiy moliya yo'lga qo'yilishini intizorlik bilan kutmoqda. Ushbu yuqori ko'rsatkichlar mamlakatda yashirin (bankkagacha aylangan) jamg'armalarning katta qismini Shariatga muvofiq tizimga jalb qilish imkoniyati borligini anglatadi. Jumladan, sohaga qiziqish o'sib borayotganligi, demografik omillarga asoslangan holda, kamida 10–15 milliard dollarlik investitsion talab borligi taxmin qilinmoqda.

Xulosa qilish mumkinki, tadbirkorlar va iste'molchilar orasida foizsiz moliyalashtirishga talab aniq namoyon bo'lmoqda. Markaziy bank va boshqa manbalar o'rtasida o'tkazilgan so'rovlar shuni ko'rsatdiki, aholining sezilarli qismi moliya tizimidan faqat din asosida yechimlar ta'minlansa foydalanishga tayyor. Bu esa islom moliyasiga bo'lgan bozor talabining istiqboldagi jadal o'sishiga turtki bo'ladi.

Islom moliyasining iqtisodiy taraqqiyotga hissa qo'shishi bir nechta yo'nalishda namoyon bo'ladi. Birinchidan, u turli qatlamdagi tadbirkorlar va aholiga yangi moliyaviy imkoniyatlar yaratadi. Soha mutaxassisi Iskandar Tursunov ta'kidlaganidek, islom moliyasi moliyaviy inklyuzivlikni ta'minlab, jamiyat manfaati yo'lida resurslarni samarali yo'naltirishga xizmat qiladi.

Bu yo'l bilan yosh tadbirkor, mustaqil fermer va kichik korxonalarga kapital jalb etish imkoniyati kengayadi. Masalan, fermerlar uchun tuzilgan Salam shartnomalari hosilni oldindan moliyalashtiradi, ko'p bosqichli bozor jarayonida investorlarga mahsulotni o'rnida sotish imkonini beradi.

Ushbu mexanizm qishloq xo'jaligida aylanma kapital yetishmovchiligini kamaytirib, oziq-ovqat ishlab chiqarishni barqarorlashtirishga hissa qo'shadi

Ikkinchidan, islom moliyasi orqali katta miqdordagi «yostiq ostidagi» pulni iqtisodiyotga jalb qilish mumkin. Aholi islomiy xizmatdan foydalanmasa, bu mablag'lar bank tizimidan tashqarida qoladi va soliqqa tortilmaydi. Shu sababli Shariatga muvofiq moliyaviy mahsulotlarni joriy etish orqali ushbu pullar bank aylanmasiga kiritiladi, natijada bank aylanmasi kengayadi va byudjet tushumlari ortadi. Davlat rahbari ta'kidlashicha, agar islom moliyasi keng joriy etilsa, O'zbekistonga taxminan 5 milliard dollarlik qo'shimcha kapital tortilishi va banklararo raqobatning kuchayishi mumkin.

Jahon tajribasi ham islom moliyasining iqtisodga ijobiy ta'sirini tasdiqlaydi. Masalan, 2022-yilda islom moliyasi aktivlari global miqyosda 11% ga o'sib, 4,5 trillion dollarni tashkil etdi va 2027-yilga kelib 7 trillion dollargacha yetishi kutilmoqda. Bu moliyaviy barqarorlikka, inklyuziv tizim yaratishga va ijtimoiy adolatni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuning uchun O'zbekistonga islom moliyasini keng joriy etish nafaqat iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash, balki byudjet barqarorligini va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi.

Islom moliyasini joriy etishda bir qator muammolar mavjud:

Huquqiy va soliq muammolari. Hozircha an'anaviy moliyaviy tizimdan farq qiluvchi islomiy operatsiyalarning soliq mexanizmi to'liq ishlab chiqilmagan;

Masalan, murabaha-kontraktlari an'anaviy kreditlarga nisbatan qanday soliq yukini olish kerakligi mavhum. Bunday yondashuv islomiy kredit xizmatlarini qimmatlashtirib, raqobatbardoshligini pasaytiradi;

Yetakchi mutaxassislar murabaha va boshqa shariat shartnomalarini iqtisodiy mohiyatga muvofiq soliq neytralligi tamoyili asosida soliqqa tortishni tavsiya qiladi

Bu tamoyilga ko'ra, Islom bankining amaliyoti uni iqtisodiy ekvivalent operatsiya bilan teng soliq yukiga ega bo'lishi kerak;

Resurs va infratuzilma yetishmovchiligi. Bozorda islomiy moliyaviy instrumentlarga ulkan talab bo'lsa-da, moliyaviy resurslarni jalb etish mexanizmlari cheklangan. Tadbirkorlar va investorlardan mablag' olish uchun maxsus imkoniyatlar va kafolatlar yetarli emas;

Markaziy bank va moliya idoralari o'rtasida birlashtirilgan faoliyat olib borilmas ekan, muassasalarga zarur mablag'larni jalb qilish qiyin kechmoqda. Bundan tashqari, sohada malakali kadrlar yetishmaydi: Shariat masalalari bo'yicha mas'ullar, auditshilar va moliyaviy mutaxassislarni tayyorlash ko'p vaqt va resurs talab etadi.

Muvofiqlashtirish va nazorat masalalari. Islom moliyasini rivojlantirish uchun markazlashgan boshqaruv organi, masalan, maxsus kengash tuzish zarur. Hozircha bunday kengashning shakllantirilishi borasida qat'iy qaror yo'q, natijada turli idoralarning xarakatlari uyg'unsiz bo'lishi mumkin.

Tahlilchilar ta'kidlaganidek, xalqaro mutaxassislarni jalb etish va ta'lim-saylov dasturlarini tashkil etish dolzarbdir. Bugungi kunda O'zbekistonda mazkur sohada hamkorlik uchun INCEIF (Malayziya) kabi xalqaro markazlar bilan memorandum tuzildi, biroq bu boradagi hamkorlikni kengaytirib, nafaqat bank, balki moliya, sug'urta va takaful sohalarida ham keskin yondashuv zarur.

Mahalliy aholi ongini oshirish. Islomiy moliyalashtirish mehmonyor bo'lgani sababli, yangi xizmatlardan foydalanish va ularning foydali jihatlarini tushuntirish lozim. Fuqarolar va tadbirkorlarga moliyaviy savodxonlikni oshirish, islomiy moliya mahsulotlari haqida ma'lumot berish orqali sezilarli ravishda cheklovlar bartaraf etilishi mumkin. Jumladan, ko'plab tadbirkorlar diniy nuqtai nazardan foizli kreditlardan uzoqlashayotgan ekan, ular uchun halol alternativalarini taklif etish zarur.

Yuqoridagi to'siqlarni bartaraf etish uchun amaldagi qonunchilikni takomillashtirish, qulay soliqqa tortish mehanizmlarini joriy etish va moliyaviy bozor infratuzilmasini kengaytirish lozim. Shuningdek, davlat organlari va xalqaro moliya tashkilotlari hamkorligi kuchaytirilishi, birgalikda treninglar va ilmiy-tadqiqotlar olib borilishi muhim hisoblanadi.

O'zbekistonda islom moliyasini rivojlantirishning bir qancha istiqbolli yo'nalishlari mavjud:

Sukuk emissiyasi. Bozordagi talab va yuridik bazaning yaratilishi sharoitida davlat islomiy obligatsiyalar (sukuk) chiqarishni rejalashtirmoqda. Moliya vazirligi kapital bozorini rivojlantirish departamenti sukuk to'g'risidagi qonun loyihasi ustida ish olib bormoqda. Ushbu qonun qabul qilinsa, O'zbekiston davlat va xususiy sektori loyihalarini moliyalashtirish uchun yangi manbalar yaratiladi, xalqaro investitsiyalar jalb etiladi.

Islomiy banklar va darchalar sonining oshishi. Qonun loyihasi kuchga kirgach, yangi islomiy banklar tashkil etish va mavjud banklarda islomiy bo'limlar (darchalar) ochishga ruxsat beriladi. Bu orqali nafaqat xizmatlar turi, balki bozor iqtisodiyotiga huquqiy xilma-xillik kiradi. Kelajakda bir nechta yuqori reytingli bank islomiy bo'lib ko'rinish oladi, mikro- va xususiy moliya tashkilotlari ham Shariatga muvofiq faoliyat ko'rsata boshlashi kutilmoqda.

Xalqaro hamkorlik. Toshkentda o'tkazilgan Xalqaro Shariat olimlari forumi (ISSF 2025) kabi tadbirlar O'zbekistonga globale integratsiya imkoniyatlarini yaratdi. Markaziy bank Malayziyadagi INCEIF universiteti bilan hamkorlik to'g'risida bitim imzoladi, Islom Taraqqiyot Banki va boshqa xalqaro tashkilotlardan maslahatlar olinmoqda. Ushbu aloqalar O'zbekistonga namuna bo'lib, mamlakatni Markaziy Osiyoda islomiy moliya markaziga aylantirishga xizmat qiladi. Xalqaro investorlar hozir O'zbekistonga katta qiziqish bildirmoqda: ularning fikricha, yuqori iqtisodiy o'sish salohiyati va yangi moliya instrumentlari taqdimoti tufayli islomiy obligatsiyalar va boshqa instrumentlar orqali katta hajmli sarmoyalar kiritish mumkin.

Innovatsion moliyaviy instrumentlar. Mutaxassislar taklifiga ko'ra, islomiy moliya ekotizimini rivojlantirish uchun qulay muhit yaratilgach, ijtimoiy islomiy moliyalashtirish loyihalari yo'lga qo'yilishi mumkin. Jumladan, raqamli makro- va mikromoliyaviy xizmatlar (P2P-kraudfanding, onlayn-platformalar) kengaytirilishi, wakf-mulkchiligi institutlari uchun yangi huquqiy asosi (masalan, naqd pul vaqfi modeli) yaratish, takaful (islomiy sug'urta) xizmatlari tashkil etish ishlari rejalangan. Bular ichki bozorda sarmoyalar oqimini oshirishga va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga imkon beradi.

Mintaqaviy liderlik. Yuqorida tilga olingan choralar O'zbekistonning MDH mintaqasida islomiy moliya yetakchisiga aylanishi uchun zamin yaratadi. Tahlilchilar fikricha, barqaror huquqiy me'yorlar va yuqori malakali kadrlar tayyorlangach, O'zbekiston O'rta Osiyoda islom moliyasini rivojlantirish markaziga aylanadi. Bu nafaqat xalqaro moliyaviy hamkorlikni mustahkamlaydi, balki mamlakat iqtisodiyotini diversifikatsiyalash va sarmoya oqimini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda islom moliyasini joriy etish uchun tizimli ishlar olib borilmoqda. Yaqin yillarda huquqiy asos yaratilishi, mahsulotlar doirasi kengayishi va talab o'sishi sababli ushbu soha iqtisodiyotga qo'shimcha resurs va o'sish imkonini taqdim etadi. O'zbekiston uchun bu istiqbolli yo'nalish moliyaviy inklyuzivlikni ta'minlash, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va xalqaro moliyaviy hamkorlikni rivojlantirish orqali barqaror iqtisodiy o'sishga xizmat qilishi kutilmoqda.